

МАКТАБГАЧА YOSHDAGI BOLALARNI O'YIN VOSITASIDA HUQUQIY TARBIYA BERISHNING PEDAGOGIK- PSIXOLOGIK ASOSLARI

Lutfullayeva Odinabonu Bobir qizi

*Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti
Maktabgacha ta'lim pedagogikasi va psixologiyasi yo'nalishi 4 kurs talabasi*

Gelmanova Toxira Hamid qizi

*Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti
Maktabgacha ta'lim pedagogikasi va psixologiyasi yo'nalishi 4 kurs talabasi*

Anotatsiya: Maqolada maktabgacha yoshdagi blalarni o'yin vositasida mehnat faoliyatlarini shakllantirish asosida mas'uliyatini anglashga, huquqiy ong tushunchalarini rivojlantirishning pedagogik-psixologik masalalari yoritilgan.

Kalit so'zlar: o'yin, muhit, jamiyat, shaxs, o'yin ijtimoiy, huquq.

O'yin jarayonida bola shaxsi faoliyat sub'ekti sifatida shakllana boshlaydi. O'yin uzoq davrlardan beri mashhur olimlar, pedagog-psixologlarni o'ziga qaratib kelgan. Olimlarning farzand ta'lim-tarbiyasi va odob-axloqqa oid asarlarida, bolalarni tarbiyalashda tarbiyaviy ishning eng ta'sirchan uslubi - o'yin shaklidan juda keng foydalanganligini ko'ramiz.

Jamiyat hayotida mehnat jarayonida bolalar kattalar mehnatiga taqlid qilish orqali o'ynaydilar, xuddi shu o'yin keyinchalik bolalarni mehnat faoliyatiga tayyorlashda muhim boskich bo'lib hisoblanishini asoslab, o'yinni obrazli, hayotni haqqoniy aks ettiruvchi jarayondir, degan edi V.G.Plexanov.

P.F.Lesgaft «Bolaning dastlabki o'yini tevarak – atrofdagi voqea - hodisalarga taklid qiladi, o'yin ijtimoiy voqelikni aks ettiradi»,- deb izohlagan edi.

Buyuk psixolog D.V.Elkonin o'yinning kelib chikishida yangi g'oyani ilgari suradi jamiyatning dastlabki taraqqiyotidayoq bolaning kattalar hayoti va mehnatida ishtirok etishi bolalarning mehnat kilishlari uchun qulay o'yinchok mehnat kurollari ishlab chikilgan. O'yinchoq qurollar paydo bo'lishi natijasida rolli o'yinlar paydo buladi. D.V.Elkonin kattalar mehnatida ishtirok etish orqali bolada mehnat kilishga intilish hissini uyg'otish zarurligi g'oyasini isbotlab bergan.

O'yinda bola shaxs sifatida shakllanadi. Uning kelajakdagi o'quv, mehnat faoliyati, kishilarga munosabatining qay darajada shakllanib borishini belgilaydi. Bola o'z o'yinida oldin kattalar mehnatiga taqlid qiladi, keyinchalik ularning

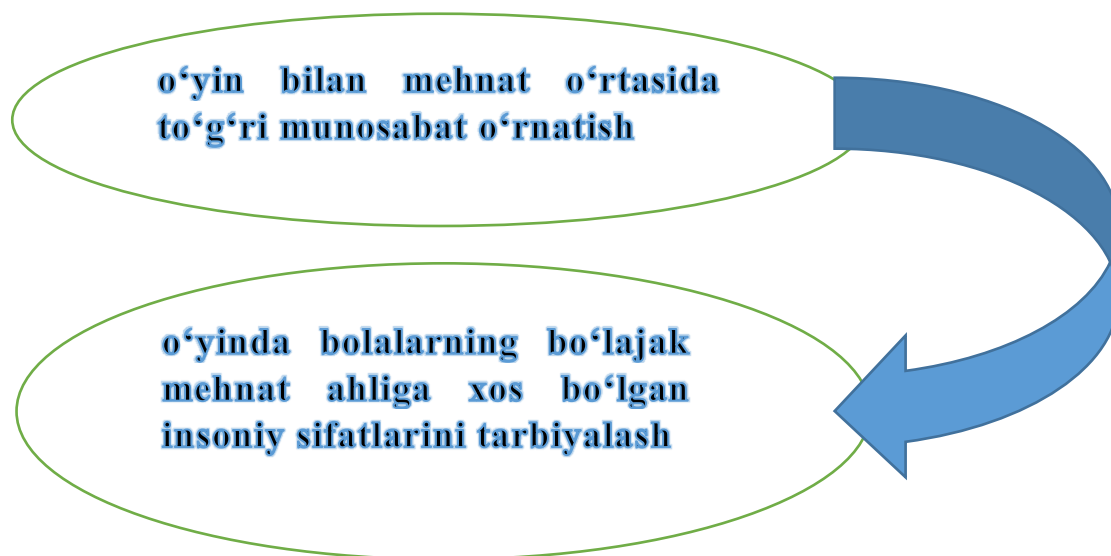

mehnatida qatnashadi. O‘yin yosh avlodni mehnatga tayyorlaydi. Bolalar o‘yinini bunday tushunish birinchi marta K. D. Ushinskiy tomonidan ta’riflab berilgan edi. U o‘z asarlarida bolalar o‘yining mazmuni ularning hayotdan olgan taassurotlari bilan belgilanib, ular shaxsining shakllanishiga ta’sir etadi, deb yozadi. Bu fikrni P. F. Lesgaft ham tasdiqlab, bolalar o‘z o‘yinlarida tevarak-atrofdan olgan taassurotlarini aks ettiradilar, deydi. Bunday faoliyat bolaning rivojlanishida katta ahamiyatga egadir.

Shunday qilib, o‘yinning ijtimoiy voqea ekanligini, o‘yinda tevarak-atrofdagi borliq aks ettirilishini ilg‘or olim va pedagoglar o‘zlarining kuzatish va ilmiy tadqiqotlari orqali isbotlab berdilar.

Demak, o‘yin vositasida maktabgacha yoshdagi bolalar mehnat faoliyatlari shakllanib borishi bilan birga ularda mas’ullik hissi uyg‘onib boradi borib-borib bola endi asta sekin huquqini anglab boradi. Bu esa bolada arofdagi ijtimoiy muhitdagi voqea hodisalarni kuzatib tushunchalari rivojlanib boradi.

Tarbiyachilar bolalar o‘yiniga rahbarlik qilishda quyidagilarga rioya qilishlari lozim:

Shu tariqa o‘yin tarixiy taraqqiyot jarayonida mehnat faoliyati natijasida paydo bo‘lgan ijtimoiy faoliyatdir; o‘yin doimo haqiqiy hayotni aks etgiradigan jarayon. Demak, ijtimoiy hayot o‘zgarishi bilan uning mazmuni ham o‘zgaradi; o‘yin ma’lum maqsadga yo‘naltirilgan ongli faoliyat bo‘lib, uning mehnat bilan umumiyliigi bor va yoshlarni mehnatga tayyorlashga xizmat qilish bilan birga o‘z burchini anglash, huquqiy burch tushunchalarini o‘zlashtirib boradilar. O‘yin faoliyati asosida boladagi o‘quv faoliyati rivojlanadi, bola qanchalik yaxshi

o‘ynasa, u maktabda shunchalik yaxshi o‘qiydi.

Demak, bola o‘yin asosida mehnat faoliyati shakllanib borsa, u maktabda fanlarni yaxshi o‘zlashtirib boradi va shu bilan birga ongli ravishda ruxiyati tetiklashib kelajakda o‘ziga munosib kasb tanlaydi o‘z sevgan kasbiy faoliyatida mas’ullikni huquqiy burchini his etib ulg‘ayib boradi. O‘yin vositasida kelgusida bolaga ijtimoiy muhitning sog‘lom bo‘lishi hayotda o‘z o‘rnini topishda katta ahamiyatga ega.

Shunday qilib, maktabgacha ta‘lim tashkilotlari pedagogik jarayonida o‘yinning tutgan o‘rni juda katta bo‘lib, o‘yindan maktabgacha yoshidagi bolalarni tarbiyalash va ularga ta‘lim berishda keng foydalaniladi.

✓ o‘yin bolalarning mustaqil faoliyati bo‘lib, unda bolaning ruhiyati namoyon bo‘ladi;

✓ o‘yin maktabgacha yoshidagi bolalar hayotini tashkil etish shaklidir:

✓ o‘yin maktabgacha yoshidagi bolalar huquqiy burchini anglashga zamindir;

✓ o‘yin bolalarni har tomonlama tarbiyalash vositalaridan biridir;

✓ o‘yin bolalarga ta‘lim va tarbiya berishning metod va usulidir;

✓ o‘yin bolalarni o‘quv faoliyatiga tayyorlash vositasidir.

Bolalarga ta‘lim-tarbiya berish maqsadida kattalarning o‘yinni tanlay bilishi, unga to‘g‘ri rahbarlik qilish «Ilk qadam» davlat o‘quv dasturida belgilangan vazifalarni muvaffaqiyatli amalga oshirishni ta‘minlaydi.

Psixologlar o‘yinni maktabgacha yosh davrida yetakchi faoliyat deb hisoblaydilar. O‘yin tufayli bolaning yuqori rivojlanish bosqichiga o‘tishini ta‘minlovchi sifatlar shakllanadi, uni ruhiyatida sezilarli o‘zgarishlar yuz beradi.

O‘yinda bola shaxsining hamma tomoni bir-biriga o‘zaro ta‘sir etgan holda shakllanadi. O‘ynayotgan bolani kuzatayotib uning qiziqishlarini, tevarak-atrof to‘g‘risidagi tasavvurini, kattalarga va o‘rtoqlariga bo‘lgan munosabatini bilib olish mumkin.

O‘yin bolalarni jismoniy tomondan tarbiyalash tizimida, maktabgacha ta‘lim tashkilotining ta‘lim-tarbiya ishida, axloqiy, mehnat va estetik tomondan tarbiyalashda katta o‘rin tutadi.

O‘yinda yosh organizmga xos bo‘lgan talab va ehtiyojlar qoniqtiriladi, hayotiy faollik ortadi, bardamlik, tetiklik, quvnoqlik, tarbiyalanadi. Shuning uchun ham bolalarni jismoniy tarbiyalash tizimida o‘yin munosib o‘rin egallaydi. Atoqli pedagog va shifokor Ye. A. Arkin o‘yinni ruhiy vitamin deb baholagan.

O‘yin ta‘lim va mashg‘ulotlar bilan, kundalik hayotdagi kuzatishlar bilan uzviy

bog‘liq bo‘lib juda katta ta‘lim-tarbiyaviy ahamiyatga egadir. Ijodiy o‘yinlarda muhim bilim egallash jarayoni yuzaga keladi, bu bolaning aqliy kuchini ishga soladi, tafakkurni, xayolni, diqqatni, xotirani faollashtirishni talab qiladi. Bola masalalarni mustaqil hal qilishga o‘rganadi, o‘ylagan narsasini amalga oshirish uchun yaxshiroq va osonroq usul o‘ylab topadi, o‘z bilimlaridan foydalanish va uni so‘z bilan ifodalashni o‘rganadi.

O‘yinda aks ettirilayotgan narsani bilib olishga qiziqish uyg‘onadi. Ko‘pincha o‘yin bolalarga yangi bilim berish va ularning fikrini, bilim doirasini kengaytirish uchun xizmat qiladi. Bolalarda kattalarning mehnatiga, ijtimoiy hayotga, kishilarning qahramonona ishlariga qiziqish sari ularda bo‘lajak mutaxassislik, yaxshi ko‘rgan qahramonlariga taqlid qilish kabi dastlabki orzular paydo bo‘ladi.

Masalan, qoidali o‘yin bolaning sensor rivojlanishini, tafakkur va nutqini, ixtiyorsiz diqqatini va xotirasini, har xil harakatlarini muntazam ravishda mashq qildirib borish imkonini beradi. Har bir qoidali o‘yin ma‘lum didaktik maqsadga ega bo‘lib, bolani umumiy rivojlantirishga qaratilgan bo‘ladi. Ta‘limning o‘yin shaklida bo‘lishi muhim ahamiyatga ega bo‘lib, bolaning yosh xususiyatlariga mos keladi. Qiziqarli o‘yin bolaning aqliy faolligini oshiradi, o‘yinda bola mashg‘ulotdagiga nisbatan murakkabroq masalani hal qilishi mumkin. Bu ta‘lim butunlay o‘yin shaklida bo‘lishi kerak degan gap emas. Ta‘lim turli-tuman usullar va metodlarni qo‘llashni talab etadi. O‘yin ta‘limning shakllaridan biri bo‘lib, boshqa bir metod bilan qo‘shib olib borilgandagina yaxshi natija beradi, bular kuzatish, suhbat, o‘qib berish va hokazolardir.

Bola o‘ynayotib, o‘z bilimidan foydalanishga, uni har xil sharoitda ishlata bilishga o‘rganadi. Ijodiy o‘yinlarda bolalarning fantaziyasi, buyum yasashi, tajriba qilishiga keng yo‘l qiladi.

O‘yinda aqliy rivojlanish bilan bog‘liq holda axloqiy sifatlar ham shakllanadi. O‘yin jarayonida yuz bergan kechinmalar bola ongida chuqur iz qoldiradi, shuning uchun o‘yin bolada yaxshi hislarni, ulug‘vor orzular va intilishlarni, sog‘lom qiziqishlarni tarbiyalashga yordam beradi. O‘yinda bola o‘z xulqini boshqarishga, qiyinchilikni yengishga, o‘z maqsadiga qat‘iy turib yetishishga o‘rganadi.

O‘yin mustaqil faoliyat bo‘lib, bu jarayonda bolalar o‘z tengdoshlari bilan aloqa qilishga kirishadilar. Ularni umumiy maqsad, unga erishishdagi umumiy kechinmalar birlashtiradi. Shuning uchun o‘yin do‘stona munosabatlarni tarbiyalashda, jamoa hayoti malakalarini, tashkilotchilik qobiliyatlarini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Birgalikdagi o‘yin bilan birlashgan kichik bolalar jamoasida murakkab munosabatlar vujudga keladi. Tarbiyachining

vazifasi har bir bolani faol o'yinga jalb qilish, bolalar o'rtasida do'stlikka, haqqoniylikka, o'z burchini anglash, mas'ullikni his etish, o'rtoqlarini javobgarlikni sezishga asoslangan munosabatlar o'rnatishdan iboratdir. O'yinni bolalar o'z ixtiyorlari bilan o'ynaydilar, ammo boshqa hech bir faoliyatda o'yindagi singari bolalarning hulqi bilan bog'liq bo'lgan qat'iy qoida yo'q. Bunday qat'iy qoida ijodiy o'yinga ham, qoidali o'yinga ham, qoidani bolalar o'zlari o'rnatadigan o'yinga ham tegishlidir. Mana shuning uchun ham o'yin bolalarni intizomli qiladi, ularni o'z harakatlari va fikrlarini qo'yilgan maqsadga bo'ysundirishga o'rgatadi.

O'yin mehnat tarbiyasi vazifasini bajarishga ham yordam beradi. Bolalar o'z o'yinlarida har xil kasbdagi kishilarni aks ettiradilar, bu bilan ular kattalarning harakatigagina taqlid qilib qolmay, shu bilan bir qatorda ularning ishiga, mehnatga bo'lgan munosabatlarini ham aks ettiradilar. O'yin bolada ko'pincha mehnat qilish xohishini uyg'otadi, o'yin uchun kerakli narsalarni tayyorlash va yasashga majbur qiladi. O'yinda hozirgi zamon bolalariga xos bo'lgan texnikaga qiziqish paydo bo'ladi va rivojlanadi, bolalar "Lego" konstruksiyalaridan mashinalar yasaydilar. "Robot" o'yinchoqlarini yasab u bilan o'ynaydilar.

O'yin estetik tarbiyaning muhim vositasidir. O'yinda ijodiy xayol, fikrlash qobiliyati yuzaga keladi va rivojlanadi. Yaxshi tanlangan o'yinchoq badiiy didni tarbiyalashga yordam beradi. Harakatli o'yinlarda harakatning go'zalligi va maromi bolalarni o'ziga maftun qiladi.

O'yinning katta tarbiyalovchi ahamiyati o'z-o'zidan amalga oshmaydi. O'yin befoyda, hatto zararli bo'lishi, ba'zan yomon qiziqishlarni, yomon hislarni qo'zg'otishi mumkin. Tarbiyachi o'yin yordamida bolalarni har tomonlama rivojlantirish vazifasini amalga oshirish uchun unga muntazam ravishda ta'sir etib borishi zarur.

Bu vazifani hal etishda o'yin maktabgacha ta'lim tashkilotlaridagi ta'lim-tarbiyaviy ishning hamma tomonlari bilan bog'langan bo'lishi kerak. O'yinda bolalarning mashg'ulotlarda olgan bilim va malakalari aks etadi va rivojlantiriladi, ular orqali esa bola hayotga o'rgatiladi. Ikkinchi tomondan, o'yinda tarbiyalangan sifatlar faoliyatning boshqa turlariga ko'chiriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. Расулхожаева, М. А. (2012). Роль воспитателей в формировании нравственных качеств у детей старшего дошкольного возраста посредством знакомства с животным миром. Молодой ученый, (7), 314-316.

2. Расулходжаева, М. А. (2022). КОММУНИКАТИВНАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПЕДАГОГА ДОШКОЛЬНОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ. Национальная ассоциация ученых, (80), 30-32.
3. Rasulkhujueva, M. A. (2019). Educator's Role in Forming Moral Qualities Senior Preschool Age Children by Introducing Animal World. *Eastern European Scientific Journal*, (1).
4. Расулходжаева, М. А., & Исмаилова, М. Ю. (2021). ФОРМИРОВАНИЕ И РАЗВИТИЕ РЕЧИ У ДОШКОЛЬНИКОВ В ПРОЦЕССЕ ПРОВЕДЕНИЯ ЭКСКУРСИЙ. In *EUROPEAN RESEARCH: INNOVATION IN SCIENCE, EDUCATION AND TECHNOLOGY* (pp. 52-54).
5. Расулходжаева, М. А. (2019). ПРИМЕНЕНИЕ УСТНЫХ НАРОДНЫХ ИГР В ПРОБУЖДЕНИИ В СЕМЬЕ ЛЮБВИ К МИРУ ПРИРОДЫ. In *EUROPEAN RESEARCH: INNOVATION IN SCIENCE, EDUCATION AND TECHNOLOGY* (pp. 80-82).
6. Ahmadjonovna, R. M. CONDITIONS OF INTRODUCTION OF PRESCHOOL CHILDREN TO ANIMALS IN THE PEDAGOGICAL PROCESS.
7. Расулходжаева, М. А. (2019). Иллюстрация этического отношения человека к животному миру в трудах древних источников и философов Востока. *International scientific review*, (LXIV), 86-87.
8. Djamilova, N., Kim, I., Marasulova, D., Imamova, N., & Ismanova, G. (2022). Ecological Culture Development of Independent Learning, Creativity, Integrative Technology and Logical Thinking. *Journal of Pharmaceutical Negative Results*, 2524-2529.
9. Djamilova, N. N., Terekhova, O. E., & Kim, I. N. (2018). Теоретическое и практическое состояние развития инициативности у обучающихся. *Theoretical & Applied Science*, (7), 127-132.
10. Джамилова, Н. Н. (2010). Формирование и развитие организаторских качеств у обучаемых в процессе непрерывного образования. *Образование через всю жизнь: непрерывное образование в интересах устойчивого развития*, 8, 91-93.
11. Djamilova, N., Kim, I., Marasulova, D., Imamova, N., & Ismanova, G. (2022). Ecological Culture Development of Independent Learning, Creativity, Integrative Technology and Logical Thinking. *Journal of Pharmaceutical Negative Results*, 2524-2529.